

VIDA ISTVÁN

A Független Kisgazda Párt 1930. évi békési programja

(1930. okt. 12.)

„Mikor a pártvezetőség (1947 koratavaszán — V.I.) elhatározta a békési program «megfelelő átdolgozását», hetekig nem történt semmi, mert nem volt meg a program. A kijelölt emberek csak azután fogtak ímmel-ámmal munkába, amikor valaki sok keresés-kutatás után egy régi kalendáriumban végre megtalálta a békési programot” — jegyezte fel Dobi István emlékiratában.¹ Ez a kis történet jelképes értelmű, kitűnően rávilágít a program sorsára, a párt gyakorlati tevékenységének irányításában betöltött igazi szerepére. A Kisgazdapárt akkori vezetői az 1930-as békési zászlóbontó nagygyűlésen ugyan ismertették programjukat, a későbbiek során azt azonban sohasem publikálták, így annak ellenére, hogy különösen a felszabadulás után szinte naponta tettek hitet mellette — feledésbe merült, a párt széles tömegei nem ismerték. De vajon mi az oka annak, hogy a kisgazda vezetők óvakodtak eredeti célkitűzéseik nyilvánosságra hozatalától? Miért kellett az egykori paraszti programnak feledésbe merülnie? Miért nem töltötte be azt a funkciót, amit mint hivatalos pártprogramnak a párt munkájának irányításában be kellett volna töltenie? E kérdésekre adandó válasz általánosságban mozogna, ha csupán a Kisgazdapárt megalakulása utáni két évtizedben lezajlott nagy jelentőségű történelmi változásokra utalnánk. A konkrétabb magyarázat érdekében meg kell vizsgálni a program megszületésének körülményeit, elemezni kell tartalmát, figyelemmel kell kísérni sorsát.

*

A Tanácsköztársaság bukása után, az ellenforradalmi rendszer első éveiben a parasztságon belül jelentős politikai differenciálódás ment végbe. A parasztság egyes, főleg tehetősebb rétegei fokozatosan jobbra tolódtak: szembefordultak a munkásosztállyal, elszakadtak a falu szegényebb rétegeitől, az uralkodó osztályok mellé álltak, beilleszkedtek az ellenforradalmi rendszer kereteibe, annak legfontosabb falusi bázisává váltak.² Amíg a hagyományos osztályuralom meg nem szilárdult, átmenetileg a politikai befolyásuk is nőtt — az 1920-as választásokon a földreform követelésével fellépő Kisgazdapárt szerezte meg a mandátumok többségét, de amint a régi osztályrend helyreállt, a nagytőkés-nagybirtokos körök visszaszorították őket. A birtokos parasztság politikai szervezete, a Kisgazdapárt hamarosan nagybirtokos vezetés alá került, majd az Egységes Párt megalakulásával szervezetei is felszámolódtak, Nagyatádi Szabó István halála

¹ *Dobi István: Vallomás és történelem.* Bpest. Kossuth. 1962. II. köt. 21. l.

² *Szakács Kálmán: A Kommunista Párt agrárpolitikája. 1920—1930.* Bpest. Kossuth. 1961. 86. l.

után a párt nem létezett többé. Bethlen István az 1926-os választásokon kibukatta a parlamentből a „csizmás” képviselőket, az évtized végére mindössze 12-en maradtak. A Mayer János vezette csoport, amely egyben az Egységes Párt kisgazda frakcióját alkotta, Bethlennek a fináncotke és a nagybirtok közös érdekeit szolgáló politikai vonalát támogatta és lemondott a paraszti érdekek képviseletéről; politikai súlya elenyésző volt, a paraszti tömegekre gyakorolt befolyása is egyre inkább összezsugorodott.

Az 1929-ben kirobbant világméretű túltermelési válság Magyarországon mindenekelőtt a mezőgazdaságban érezte a hatását, elmélyítette és újjakkal tételte belső nehézségeit. A válság a parasztság valamennyi rétegét érintette, leg-súlyosabban az agrárproletariátust és a szegényparasztságot, de jelentős mértékben a középparasztság és a gazdagparasztság nagy részét is.³ A válság talaján kiéleződtek a magyar falu ellentmondásai egyfelől a parasztság és a nagybirtok, másfelől a gazdagparasztság és a nincstelenek között. Ugyanakkor ezen ellentétekhez párosult egy harmadik: a parasztság és a nagytőke közötti ellentét. Bár a válság idején az alapvető ellentmondás az egész parasztság és a nagybirtok között húzódtott, a rossz hitelfeltételek, az eladósodás fokozódása, a agrárrolló tartós szétnyílása következtében előtérbe került a parasztság és a nagytőke, mindenekelőtt a kereskedelmi és banktőke közötti ellentét, s miután ez utóbbi elevenebben, a mindennapi életben érzékelhetőbben hatott, a parasztság tudatában átmenetileg a közvetlen ellenségként nem a nagybirtok, hanem a bank- és kereskedelmi tőke jelent meg.

A rohamosan romló gazdasági helyzet, a társadalmi ellentmondások kiéleződése azonban nemcsak a falusi szegénységet hozta mozgásba,⁴ hanem a parasztság tehetősebb rétegeit is. A nagytőkés-nagybirtokos uralkodó osztályok és a parasztság érdekellentétéinek növekedése a birtokos parasztság egy részének magatartásában a 20-as évek elejéhez képest ellentétes folyamatot indított el: megkísérelték lazítani az uralkodó osztályokkal kötött korábbi „szövetséget”, igyekeztek kivonni magukat politikai befolyásuk alól, s közeledtek a parasztság alsóbb rétegeihez. Ugyanakkor azonban változatlan maradt a munkásmozgalomhoz való ellenséges viszonyuk. Fő célkitűzésük arra irányul, hogy ismét visszaszerezzék egykori politikai befolyásukat, s hogy ez úton biztosítsák anyagi érdekeik megóvását. Ennek legfontosabb eszközét a Kisgazdapárt újjászervezésében látták.

Már 1929 őszén, tehát még a válság elején, megfigyelhető volt, hogy megszűnőben van az az érdektelenség és politikai közömbösség, amely a birtokos parasztság hangulatát a 20-as évek második felében jellemezte.

A vidéki törvényhatósági és képviselőtestületi választások élénk érdeklődés és növekvő feszültség közepette zajlottak le. Az ellenzéki pártok sok szavazatot kaptak, sőt egyes helyeken a polgári ellenzék és az SzDP a többséget is megszerezte.⁵ Az ez idő tájt tartott gazdaköri gyűléseken sorra hangot kaptak a parasztság gazdasági problémái, s az összefügetések hangulata egyre inkább a birtokos

³ A magyar mezőgazdaság válságára és a parasztság különböző rétegeinek helyzetére ld. bővebben: Az 1929—1933 évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Szerk.: Ince Miklós. Bpest, Akadémiai Kiadó. 1955. 215—267. és 344—362. l.

⁴ A válság alatt kibontakozó szegényparaszt és agrárproletár mozgalmakra lásd: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon. 1848—1948. Szerk. Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán. Bpest. 1962. II. köt. 805—813. l.

⁵ Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon. 1848—1948. II. köt. 805—806. l.

paraszságnak a Bethlen-kormány agrárpolitikájával szembeni erősödő elégedetlenségét jelezte.

A falu hangulatának megváltozása kedvező körülményeket teremtett a Szociáldemokrata Párt vidéki befolyásának növeléséhez. A párt felismerte ezt a lehetőséget, s miután 1929 végén a kormány engedélyezte vidéki szervezkedését,⁶ ha óvatosan és bártortalanul is, de lépéseket tett a falu felé. Bár elsősorban az agrárszegénység körében tevékenykedett, megjelenése komoly ellenhatást váltott ki a birtokos parasztságból. Számos helyen az SzDP-szervezetek megalakulása adta az indító lökést a kisgazda-szervezkedések megindításához.⁷

1929 végétől kezdve számos községben, zömmel a gazdakörökben, de azokon kívül is gazdagparaszti politikai csoportosulások jöttek létre. A mozgolódás kezdetben két területre lokalizálódott: egyrészt a Dunántúl délkeleti részére, Baranya, Tolna megyékre, másrészt a Tiszántúlra és a Duna—Tisza közének déli részére, Békés, Csongrád, Hajdú, Bihar megyékre. Az ország többi részének parasztsága ugyanakkor mozdulatlan maradt. Az említett területek parasztsága azonban történelmileg nem teljesen azonos utat járt be, a fejlődésbeli különbségek, az eltérő hagyományok később a szervezkedés egész menetére rányomták bélyegüket.

A kezdeti próbálkozások nem lépték túl a gazdakörök és kisebb baráti társaságok tervezgetéseinek kereteit. Elszigeteltségük azonban viszonylag hamar feloldódott, kölcsönösen megkeresték egymást, egyeztettek elképzeléseiket, programokat dolgoztak ki. Bár a bethleni kormányzat fellépése fékezte a szervezkedést, 1930 tavaszára a gazdagparaszti politikai körök között két, számos rokononás ellenére is jól elkülöníthető áramlat alakult ki, egy mérsékeltebb, főleg a dunántúli csoportokat magában foglaló, Nagy Ferenc módosparaszt és Tildy Zoltán református lelkész vezetésével, és egy radikálisabb, a mezőberényiek kivételével jobbára a tiszántúliakat összefogó irányzat élén Szabó Pál íróval és Nagy Lajos bojti tanítóval.

A kettő közül időben előbb a mérsékelt szárny jött létre. A kezdeményezés sajátos módon a Tiszántúlról indult ki. 1929 decemberében a Békés megyei Mezőberényben a községi gazdakör megbízásából Bartolf Mihály és Schultz Mihály kisgazdák, valamint Filó Samu földmunkás-köri elnök és Szabó Árpád iskolaigazgató programot dolgoztak ki, amelyben összefoglalták a paraszti követeléseket.⁸ Ez a program, amely később a „mezőberényi program” néven vált nevezetessé, szolgált alapul a kezdeti szervezkedéseknek. Az okmány bevezetőjét tanulságos idézni, mert kendőzés nélkül rávilágít a birtokos paraszti mozgalom indítékaira és céljaira. „A mezőberényi kispolgári társadalom a lecsonkított és életfeltételeitől megfosztott ország súlyos gazdasági vergődését, a falu népének *elviselhetetlen terheit* és ennek *folytán az egyre fokozódó elkeseredést* látva, továbbá az *általános munkanélküliséget*, mely a legszegényebb néposztályt már-

⁶ Népszava, 1930. febr. 7. A lap közli az 1929. dec. 29-i keltezésű belügyminiszteri végzés teljes szövegét.

⁷ Nagy Lajos, bojti tanító, a tiszántúli szervezkedés egyik vezetője, később nyíltan bevallotta: „... a szociáldemokráciának, mely Magyarországon a nemzeti eszme hőhérjait tenyészttette ki, leghatározottabb ellenségei vagyunk és bátran jelentem ki, hogy szervezkedésünk jogaink megvédésén kívül azt a nemzeti célt szolgálja, hogy a szociáldemokraták térhódítását lehetetlenné tegye. Ha nincs megfelelő paragrafus a véres rongyok ellen, lesz nekünk öklünk.” (Magyarföld, 1930. jún. 22. „A bihari szervezkedés” c. cikk.)

⁸ Pártunk harca a demokráciáért. Bpest. é. n. (1947). 17. l. A program egyik eredeti példánya megtalálható OL. BM VII. res. 1930—7—7—3182. sz. alatt. Közölte „A Föld” c. lap 1930. jan. 11-i száma.

már újra a *legszélsőségesebb irányzatokba* hajtja, erőteljes mozgalom megindítását határozta el a falu népének egy táborba való tömörítése céljából, hogy a *kormányzatnak* a fenyegető gazdasági katasztrófa elhárításában *segítségére lehessen*, s a helyes közgazdasági intézkedésekkel a falu népét megerősítse, hogy a *trianoni szerződés revíziójáért*, valamint *Magyarország ezeréves haláláért* lefolytatandó küzdelemre képessé tegye.” (Kiemelés tőlem — V. I.) A mozgó rugók tehát: a falu növekvő belső feszültsége, a válság szülte általános elégedetlenség, s nem utolsósorban az agrárszegénység radikalizálódásától való félelem. De feltűnik, hogy a megoldást a kormánytól várják, sőt a mozgalom célját éppen a kormány segítségével jelölik meg. A konkrét követelések azonban e szándékkal ellentétesek. A 20-as évek végén gazdagparaszti program először követelte a titkos választójog törvénybe iktatását, a progresszív adózás bevezetését, az ingyenes oktatást, a központi és helyi közigazgatás csökkentését és egyszerűsítését. Szembefordult a nagytőke profithajszolásával és szükségesnek tartotta a kartellek megrendszabályozását, a bank- és uszoratörvény megalkotását, a bankhitelek olcsóbbá tételét, a mezőgazdasági termékek külföldi és a közszükségleti cikkek hazai vámjának mérséklését. Feltűnő vonása, hogy a magyar parasztság alsóbb rétegeinek legégetőbb problémájáról, a reformról nem nyilatkozott, bár bizonyos birtokrendezési intézkedéseket kívánatosnak tartott. Így pl. a latifundiumok és holtkézi birtokok felszabadítását és állami támogatással kisbérletek és örök-bérletek alakítását, valamint az 1920-as földreform revízióját.

A mezőberényi program Nagyatádi 1909-es szentgáli programján alapult.⁹ A neves kisgazdavezér politikai öröksége még 1930-ban is elevenen hatott, az újból fellendülő kisgazdamozgalom vezetői előszeretettel nyúltak vissza pártja politikai hagyományaihoz. Ha az előbb említett két programot összevetjük, kiderül, hogy a mezőberényiek demokratikus követeléseit csaknem szó szerint az 1909-es Nagyatáditól származnak, igaz, némileg mérsékelve, míg az új intézkedéseket sürgető pontok elsősorban a banktőke és az állami bürokrácia ellen irányultak. A mezőberényi program csak igen enyhén nagybirtokellenes, jelezve, hogy a parasztság tulajdonos rétegei az erősebb szorítást a bankok és az állami bürokrácia felől érezték.

A mezőberényi kezdeményezés országos visszhangot keltett. A dunántúli csoportok képviselői együttes értekezletre hívták meg a program készítőit. Az 1930 január végén a Tolna megyei Felsőnyéken tartott többnapos tanácskozásnak, amelyen egyébként a kormánypárt kisgazdafrakciója is képviseltette magát, fő célja az volt, hogy előkészítse egy új kisgazdapárt megalakítását. A legnagyobb figyelmet a közös program kidolgozására fordították. Nagyatádi már említett 1909-es programja mellett a mezőberényi programra támaszkodtak, de felhasználták a felsőnyékiek által készített tervezet szövegét is. Ez utóbbi valószínűleg Kiss József tanító munkája.¹⁰ Harminc pontból állt, gazdasági, kulturális és szociális részekre tagozódott. Valamivel részletesebb volt, mint a mezőberényi, lényegében azonban hasonló követeléseket vetett fel. Osztály-tartalmát tekintve ez is a módos parasztság érdekeit fejezte ki. Szintén nem szerepelt benne a földreform, és főleg a bankokat és kartelleket, valamint az állami bürokráciát ostromozta. Feltűnő módon viszont kevésbé nacionalista szellemű, mint a mezőberényi tervezet.

⁹ A programot lásd: Magyar Lobogó, 1909. nov. 28. Közli: Dr. Bodroghözi Zoltán: A magyar agrármozgalmak története. Bpest. 1929. 109—110. l.

¹⁰ A programot ld.: OL. BM—VII. res 1930—3—3745. sz.

A felsőnyéki „gazdakongresszuson” kidolgozott program szövege sajnos nem maradt fenn, csupán Nagy Ferenc vázlatos közlése nyomán ismerjük, aki akkor részt vett a programszerkesztő bizottság munkájában. A háromnapos vita után összeállított új tervezet a már említettekhez képest, a munkanélküliség megszüntetésének követelését kivéve, semmi újat nem tartalmazott.¹¹ A nézeteltéréseiken végül is felülkerekedő kormánypárti lojalitásuk megakadályozta őket abban, hogy a parasztság igazi érdekeit kifejező, mozgósító erejű programot készítsenek.

Ugyancsak élénk vita bontakozott ki, s komoly véleménykülönbségek merültek fel a program megvalósításának, a szervezkedések megindításának mikéntjét illetően. Az egyik legfontosabb tisztázandó kérdés a kormányhoz való viszony volt. A mezőberényiek azt indítványozták, hogy követeléseikkel forduljanak a kormányhoz, s csak akkor vonuljanak ellenzékbe, ha ott azok elutasításra találnak.¹² Nagy Ferenc javaslatára abban állapodtak meg, hogy az induló szervezkedés megkönnyítése, a hatóságok atrocitásainak elkerülése érdekében kezdetben semleges álláspontra helyezkednek, nyíltan sem ellezkének, sem kormánypártinak nem kötelezik el magukat.¹³ (Ebben az értelemben kezdték használni a „független” jelzőt!) Többen ajánlották, közöttük Nagy Ferenc és Tildy Zoltán is, hogy az új program alapján mondják ki az országos párt megalakulását.¹⁴ A megbeszéléseken részt vevő kormánypárti képviselő, arra hivatkozva, hogy az Egységes Párt a kisgazdák érdekeit is képviseli, ellenezte az új párt életre hívását.¹⁵ Nagy Ferencék nem mertek nyíltan szembefordulni a kormánypárt állásfoglalásával, s lemondtak a pártalakulás deklarálásáról. A tanácskozásokat követő nagygyűlésen azonban bejelentették a szervezkedés országos megindítását.¹⁶

Két hónappal később, márciusban, Budapesten a Sylvester-nyomdában összeült 30 vidéki megbízott, zömmel dunántúliak, és megalakította az Ideiglenes Szervezőbizottságot, amelynek ügyvezetője Bartolf Mihály mezőberényi kisgazda, alelnöke Tildy Zoltán, igazgatója Vass Sándor, a Magyarföld szerkesztője, főtítkára Nagy Ferenc lett.¹⁷ Ez a szerv látta el később az országos központ szerepét, a Nagy Ferenc—Tildy csoport uralgó befolyását biztosítva a szervezkedés egész menetére. Szervező munkájuk azonban lassan haladt, tevékenységük nagyrészt kimerült az akkor gyakori gazdaggyűléseken való részvételben. Politikai önállóságuk látszatának fenntartása érdekében továbbra is igye-

¹¹ A 21 pontos program többek között követelte: a titkos választójogot; a közélet tisztaságának biztosítását, kiváltságok és a virilizmus eltörlését; a hadigondozottak, elhagyottak és árvák ügyének országos rendezését; a szövetkezetek állami támogatását pénzsegély nélkül; a demokratikus közigazgatást; a munkanélküliség megszüntetését; utak és hasznos hajtó közüzmek létesítését; a nyolcosztályos népiskolát; a fokozatos és egyszerű adórendszert; a közszükségleti cikkek árának leszállítását, a holtkézi birtokok felszabadítását, a bank- és uszatorvényt, a külföldiek birtokvásárlási tilalmát, a törvényhozók létszámának csökkentését, a trianoni béke revízióját (Pesti Hírlap, 1930. jan. 23.).

¹² A föld, 1930. jan. 25.

¹³ Ld. Magyarföld, 1930. jan. 19. Nagy Ferenc cikke és Magyarföld, 1930. jan. 29. Sass József cikke. Nagyon találó az az értékelés, amelyet ezzel kapcsolatban a Pesti Hírlap Felsőnyékről ad: „Akik ettől a megmozdulástól valami szélsőséges megmozdulást vártak, azok csalódtak, mert a felsőnyéki gyűlés kimondta, hogy egyelőre nem hajlandó lekötöni a meginduló szervezkedési mozgalmat sem a kormánynak, sem az ellenzéknek, hanem egyenesen a maga útján kíván haladni a pártoktól függetlenül nagyatádi Szabó szellemétől vezérelve” (1930. jan. 24. 4. l.).

¹⁴ Pártunk harca a demokráciáért. Bpest. é. n. (1947). 18. l.

¹⁵ Magyarföld, 1930. jan. 26.

¹⁶ Pesti Hírlap, 1930. jan. 24.

¹⁷ Pártunk harca a demokráciáért. 18. l.

keztek elhatárolni magukat az ellenzéki pártoktól, különösen élesen fordultak szembe a Szociáldemokrata Párttal, ugyanakkor azonban lojálisak maradtak a kormánypárttal szemben. Továbbra is abban reménykedtek, hogy a kormány végül megoldást talál a válság sújtotta birtokos parasztság megmentésére. Kérvényeket, javaslatokat szerkesztgettek, amelyeket rendre eljuttattak a felsőbb közigazgatási szervekhez. A legnevezetesebb ilyen akciójukra a május 18-i pécsi nagygyűlésen került sor. Az összejövetelet a kormánypárt rendezte, amelyen több képviselő, közöttük Mayer János földművelésügyi miniszter is részt vett. A nagygyűlésen Nagy Ferenc, aki akkor még a kormánypárt egyik megyei szervezetének alelnöke volt, határozati javaslatot nyújtott át Bethlen miniszterének, amelyben a gazdasérelmek orvoslását kérte. A falu növekvő elégedetlenségének nyomása alatt Nagy Ferenc nem elégedett meg a javaslat benyújtásával, hanem szinte ultimátumként határidőt szabott, felszólította a kormányt, hogy 60 napon belül adjon érdemleges választ, s hozzáfűzte, hogy ellenkező esetben ellenzékké vonulnak.¹⁸ Ez a lépés már a változás jele a kormányhoz fűződő viszonyban, komolyabb akcióra azonban csak az őszi hónapokban került sor.

A Szabó Pál—Nagy Lajos-féle irányzat szervezetileg csak május közepén jött létre.¹⁹ Megalakulásuk után hamarosan összeköttetést teremtettek az országos központ funkcióját ellátó Ideiglenes Szervezőbizottsággal; kezdetben kapcsolatuk azonban elég laza volt. Önállóan, saját elgondolásaik alapján dolgoztak. Egy önerejére támaszkodó demokratikus parasztmozgalmat akartak, paraszti vezetéssel, amely az uralkodó osztály különböző csoportjaival, de ugyanakkor a munkásmozgalommal szemben is érvényre juttatja a parasztság különálló érdekeit. „Nincs szükségünk senkire. A hatalom meg nem ijeszt, s erőnket szétforgácsolni hiába akarják azok, kik látva megmozdulásunkat, most hátunkon vezetőszeréhez akarnak jutni. *Mi csak magunkban bízunk*” (eredeti kiemelés — V. I.) — mondotta Nagy Lajos.²⁰ Később ismét leszögezte: „Azt kívánjuk, hogy az országos párt vezetősége is azokból legyen, kiknek neve elég garancia arra nézve, hogy az áruháza be ne következzen. Azokra, kik csak erőnket akarják kihasználni, nincs szükségünk. Meg kell mutatni végre, hogy a kisgazdatársadalom senki *kétes* segítségére nem szorul. Megáll a maga lábán” (eredeti kiemelés — V. I.).²¹ Ebből következően fordítottak nagyobb figyelmet a szervezeti kérdésekre, egy olyan jól kiépített pártot, rendszeres pártéletet kívántak, amely védelmet nyújthat a nagytőke és az állami bürokrácia fojtogató nyomása ellen. Nem helyeselték a hallgatóságos kormánytámogatást, s igyekeztek Nagy Ferencéket határozottabb állásfoglalásra szorítani. Ők maguk a kormányhoz való viszonyukat minden kétséget kizáróan tisztázták, s nyíltan hangot adtak ellenzéki felfogásuknak: „A bihari kisgazdapárt teljesen ellenzéki alapon áll. Nem tud hinni tovább az ígéretekben, melyek megvalósulását oly régóta türelmesen várta idáig. Az a párt meggyőződése, hogy mint ellenzéki párt érheti csak el céljait” — írta Nagy Lajos a megyei alakuló gyűlés előkészítésekor.²²

¹⁸ Magyarföld, 1930. máj. 20. Nagy Ferenc bejelentésének hatását csökkentendő, a Magyarföld néhány nappal később leszögezte: „... a kisgazdáknak nem az a céljuk, hogy mindenáron ellenzékiek legyenek, hanem hogy jogos és a nemzet érdekében is szükséges kívánságaik teljesüljenek. Bizonyára örömmel fognak a kormány mellett állni — mint erre a baranyai gyűlés legellenzékiebb hangú szónoka is rámutatott —, ha megértést tapasztalnak, kívánságaik teljesítésbe mennek.” (1930. máj. 25.)

¹⁹ Szabó Pál: Nyugtalan évek. Bpest. 1958. 190. l.

²⁰ Előőr, 1930. jún. 14.

²¹ Magyarföld, 1930. jún. 22.

²² Előőr, 1930. jún. 14. Honfoglaló útra c. cikk.

Miután Szabó Pálék nagyobb gondot fordítottak a szervező munkára, a helyi szervezetek kiépítésére Biharban alakultak ki legelőbb a feltételek egy megyei szintű szervezet létrehozására. Az első „Független Kisgazda Párt” 1930. június 29-én a derecskei nagygyűlésen alakult meg.²³ A tiszántúli példa nem maradt hatástalan, a mérsékelt szárny befolyása alatt álló Magyarföld szerkesztőségi cikkben értékelte a pártalakítást, s azt mint követendő helyes utat jelölte meg.²⁴ A kisgazdavezetők a nyár folyamán többször is felvetették az új kisgazdapárt életre hívásának szükségességét.

A Szabó Pál—Nagy Lajos-féle irányzat azonban egy súlyos fogyatékossgal rendelkezett: nem dolgozott ki önálló programot. Szabó Pál emlékiratában következőképp foglalta össze egykori legfontosabb követeléseiket: „Program 1. titkos választójog, 2. új földreform, amelynek keretében a földtelen parasztok földhöz juttatandók, 3. a bankok és kartellek államosítása, 4. szabad szervezkedés.”²⁵ A neves író utólagosan összeállított programpontjait kételkedéssel kell fogadnunk, hisz a szervezkedés osztálybázisát náluk is a módos parasztság alkotta, s körükben ilyen radikális követeléseknek nem volt talajuk. A rendelkezésre álló adatok szerint hivatalos programként a Nagy Ferencék által a pécsi gyűlésen a kormány elé terjesztett, egyébként mérsékelt határozati javaslatot fogadták el.²⁶

A birtokos paraszti mozgalom e két szárnya között, az objektíve meglevő különbségek ellenére, összeütközésekre nem került sor, sőt az év második felére az ellentétek egyre inkább háttérbe szorultak. Ebben az általános gazdasági és politikai helyzet változásain túlmenően döntően az is szerepet játszott, hogy a két irányzat eszmei-politikai arculata sok rokon vonást mutatott. A mozgalom nem rendelkezett eredeti, jól körülhatárolható, rendszerezett ideológiával. A kisgazdák nézeteinek jó része a kor uralkodó eszmeáramlataiból származott, nem szó szerint átvéve természetesen, hanem osztályérdekeiknek megfelelő értelmezésben.

A kiinduló tétel, amely bizonyos értelemben a falu módosabb rétegeinek egész politikai gondolkodását áthatotta, a parasztság társadalmi szerepének helytelen értékelésén alapult. A kisgazdák állandóan azt hangoztatták, hogy a parasztság a „nemzet gerince”, a „nemzeti lét biztos alapja”, a „szikla, amelyre építeni lehet”, és erre való hivatkozással követeléseiket, mint nemzeti, az egész

²³ Magyarföld, 1930. júl. 1.

²⁴ „A biharmegyei kisgazdák és földművesek független kisgazda pártot alakítanak. Nem kormánypártit és nem ellenzékit, hanem függetlent, amely minden jó ügyet pártol és mindennel szemben áll, akár a kormány, akár az ellenzék részéről jöjjön, ami a földművelő nép és a nemzet érdekével nem azonos. Úgy érezzük, hogy a bihariak eltalálták a helyes utat, amit bizonyára követni fog a többi vármegye kisgazda és földművelő közönsége is.” (Magyarföld, 1930. jún. 29.)

²⁵ Szabó Pál: Nyugtalan évek. 190. l. A két szárny közötti különbség pasztikusán kidomborodik a történelmi múlt hagyományainak életrekelésében is. A mérsékeltbb szárny példaképének Nagyatádi Szabó Istvánt és Kossuth Lajost tekintette, s igen következetesen elhatárolta magát Dózsa Györgytől. 1930-ban Kossuth neve a kisgazdapolitikusok értelmezésében elsősorban nem a nemzeti függetlenséggel, hanem az ország belső demokratizálásának követelésével fonódott össze. A „kossuthi elvek” gyakori emlegetésük ellenére is tisztázatlanok maradtak, egy-két elejtett megjegyzés arra utal, hogy ezen többek között szabad választást, népképviselési országgyűlést, egyenlő teherviselést értettek (Pesti Hírlap, 1930. jan. 29.). A Szabó Pál—Nagy Lajos csoport ezzel szemben a magyar parasztság igazi forradalmi hagyományaihoz nyúlt vissza, Dózsa György emlékét elevenítette fel (Magyarföld, 1930. szept. 21. Szabó Pál cikke). Nagyatádi Szabó István és Dózsa György történelmi párhuzamának objektív értelméről lásd: Révai József: Nagyatádi vagy Dózsa c. cikkét. (Révai József: Marxizmus és magyarság. Bpest. Szikra. 1946. 144., 146. l.)

²⁶ Ld.: Magyarföld, 1930. jún. 8.

társadalom érdekében álló követeléseket állították be. A parasztság társadalmi hivatását, hamis, teljesen eltorzult tudattal, a munkásmozgalom és az általa képviselt szocialista törekvések elleni harcban, valamint a fináncatókés-nagybirtokos uralkodó osztályok területi revíziós igényeinek támogatásában látták.

A kisgazdamozgalom eszméi képének legerőteljesebb vonása a nacionalizmus, mégpedig annak is alapvetően az uralkodó osztályok által terjesztett formája, a területi igényekkel fellépő, dunamenti elhivatottságot, kultúrfölényt, a szomszéd népek lebecsülését hirdető ún. hivatalos nacionalizmus. Ennek hatása érződik a mezőberényi programon, és kimutatható a békési programon is. A válság idején a gazdagparasztság nacionalizmusa olyannyira meglepő erővel lángolt fel, hogy az nem tudható be pusztán a hivatalos propaganda hatásának. A magyarázatot mélyebben, a falusi burzsoázia létfeltételeiben kell keresnünk. A jelentős részében külterjes gazdálkodást folytató gazdagparasztság állandó súlyos értékesítési gondokkal küzdött.²⁷ A nagybirtokhoz képest keveset és drágán termelt, exportálni komoly tételekben képtelen volt. A régi határok visszaállítása, s ezzel a belső piac kibővülése, azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy a hazai területeken versenyképes lehet a nagybirtokkal, s értékesítési nehézségei csökkennek. A birtokos parasztság nacionalizmusa ugyanakkor tartalmát tekintve nem teljesen azonos az uralkodó körökével, a különbségekre azonban még visszatérünk.

Az erős nacionalista fertőzőtlenség volt az egyik összetevő a falu tehetősebbjeinek a munkásmozgalommal való szembefordulásában is. Állandóan visszatérő elem a Szociáldemokrata Párt tevékenységének részükről adott értékelésekben, hogy az SzDP a „nemzeti érdekek” árulója, „nemzetietlen”, a „nemzetköziség ügynöke”. Ugyanakkor rá kell mutatnunk arra is, hogy a munkásmozgalom-ellenességben a legfontosabb tényező az egyetlen legális munkáspárt vidéki tevékenységének megélékülése, a falusi osztályharc kiéleződése volt. Ezzel függött össze, hogy a gyakorlati politikában egészen odáig elmentek, hogy a munkásmozgalom ellen a kormánytól adminisztratív intézkedéseket is követeltek; Nagy Ferenc egy márciusi kisgazdaggyűlésen az SzDP-vel szemben,²⁸ Nagy Lajos a kommunisták ellen a Magyarföld hasábjain.²⁹

A kisgazda vezetők, néhány hozzájuk csapódott kispolgári értelmiségitől eltekintve, a marxizmust nem ismerték. Az adott körülmények között az értelmiségiek is csak egy meghamisított marxizmusról alkothatnak fogalmat. A proletariátus világnézetéről azonban lehetetlen volt tudomást nem venni; képzetlenségük, ideológiai tájékozatlanságuk miatt polemizálni vele természetesen nem tudtak, így a teljes tagadás álláspontjára helyezkedtek. Az egyetlen érv, amelyet a marxizmussal szembeszegeztek: a közös tulajdon, a kollektívizmus eszméje a parasztság létfeltételét, a magántulajdont, az egyéni vállalkozás szabadságát veszélyezteti, s ezért a parasztság számára elfogadhatatlan.

A birtokos parasztság tudatában kitapintható a gyökeres társadalmi változásoktól, a forradalomtól való félelem is. A falu tehetősebbjeitől természetesen nem várható, hogy támogassanak valamely társadalmi törekvést, amely létfeltételeiket veszélyezteti. Ennyiben a gazdagparasztság mindig forradalomellenes. A válság alatt ez a forradalomellenesség azonban különös intenzitással jelentkezik, amely nyilvánvalóan a falusi osztályküzdelmek éleződésének hatása. Annak a veszélynek a lehetősége, bármennyire is irreális volt, hogy a válság következtében ismét felborulhat a hagyományos osztályrend, s a munkásosztály

²⁷ Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. 238. l.

²⁸ Magyarföld, 1930. márc. 30.

²⁹ Magyarföld, 1930. jún. 8.

veheti kezébe a hatalmat, egyéb körülményekkel együtt végső soron szintén lassította a gazdagparasztság körében az uralkodó osztályoktól való elszakadás irányába kibontakozó folyamatot. 1930 ősze még a birtokos paraszti mozgalom fellendülését hozta, a szervezkedés új szakaszába lépett, közvetlenül napirendre került az új paraszti párt megalakítása.

Az országos párt létrehozását több tényező is siettetete. 1930-ban rossz termés volt, ennek ellenére a gabonafélék ára nagymértékben esett. A búza ára az év eleji 23 P-ről az év második felére 14 P-re csökkent.³⁰ Az agrárváltság nemhogy enyhült volna, hanem újabb pusztító szakaszához érkezett, s ez a falu elkeseredését tovább fokozta. A kormány csodaszere, a boletta, nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, a kisgazda sajtó kiábrándultan bírálta. Visszavonhatatlanul nyilvánvalóvá vált, hogy a birtokos parasztság a kormánytól nem várhat komoly segítséget.

Ebben az időszakban lejártához közeledett a bethleni parlament mandátuma, várható volt, hogy a kormány előbb-utóbb új választásokat ír ki. A kisgazdakörök politikai koncepciójának lényeges elemét alkotta az az elgondolás, amely szerint a birtokos parasztság gazdasági-társadalmi helyzetén csak úgy lehet segíteni, ha a titkos választójog kiharcolásával sikerül bekerülni a parlamentbe, netán többségre jutni, s így érdekeiknek megfelelően befolyásolni az országos politika alakulását. Ebben mindkét irányzat egyetértett. Ebből következően számukra az új választások kiírásának lehetősége rendkívül fontos dolog volt, amelyet állandóan számon tartottak, s amint az időpont közeledni látszott, tevékenységüket bizonyos mértékig ahhoz igazították.³¹

1930 kora ősze jelentős változásokat hozott az SzDP agrárpolitikájában is. A párt az ellenforradalmi rendszer idején először hivatalos agrárprogramot dolgozott ki. A szeptemberi, XXII. kongresszuson elfogadott program kimondta az egyházi birtokok és hitbizományok teljes, kártérítés nélküli, minden egyéb nagybirtok 200 kh-t meghaladó részének kártérítés ellenében történő kisajátítását, és e területek felosztását a nincstelenek és szegényparasztok között. Emellett intézkedéseket követelt a kishirtokosok támogatására. A program, bár reformista alapon állt, ennek ellenére a legmesszebb ment az adott időszak ellenzéki pártjaihoz képest.³² A program megjelenése, a párt vidéki tevékenységének kiszélesedése ismét komolyan hatott a kisgazdamozgalomra. Az SzDP agrárprogramját ugyan nagyvonalúan visszautasították és elítélték,³³ a párt növekvő

³⁰ Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. 146. l.

³¹ „A tavaszi gazdagyléseknek az volt a célja, hogy a kormányzat figyelmét felhívják e válságos helyzetükre és hangot adva elkeseredésüknek rávigyük, hogy változtasson mai politikáján, amely végveszélybe sodorja a falu népét — mondotta Bartolf Mihály, a mérsékelt irányzat egyik képviselője a békési pártszervezet megalakulásakor. — Bajainkat feltártuk, de segítség nem jött, sőt a viszonyok egyre jobban elmérgesedtek. Nincs más választás számunkra, mint még erőteljesebben folytassuk a megkezdett munkát, hogy lassanként felkészülhessünk a következő választásra és olyanokat küldjünk be érdekeink védelmére, akikhez a falu népe bizalommal lehet még” (Magyarföld, 1930. szept. 28.).

³² Ld. Népszava, 1930. szept. 12.

³³ A Magyarföld szerkesztőségi cikkben foglalkozott az SzDP agrárprogramjával. A cikk félremagyarázta a programot, s úgy állította be, mint amely meg akarja szüntetni a magántulajdont, s a pártot nemzetköziséggel vádolta. Kijelentette, hogy ezzel szemben a kisgazdatársadalom nemzeti alapon áll és a magántulajdon híve. Leszögezte: „Öntudatos kisgazda és földműves nem tehet mást, mint hogy a legerélyesebben visszautasítja ezt a programot és kiutasítja azokat, akik ezzel a falu népéhez közeledni próbálnak” (1930. aug. 24.). Egy későbbi tömörebb megfogalmazás szerint: „A falu népe nemzeti alapon áll és ragaszkodik a magántulajdonhoz, s így a szocialisták programjára nincs szükség” (Magyarföld, 1930. szept. 14.). Elítélték az SzDP programját Szabó Pálék is. (Ld.: Magyarföld, 1930. aug. 17.)

befolyását azonban tudomásul kellett venniük. A Magyarföld szomorúan állapította meg: „Bihar vármegyében minden kerülgetés ellenére is be kell vallani, hogy augusztus 1-től a szociáldemokrata párt megkezdte a szervezkedést. A Népszava több községben meg lett rendelve, van ahol már párt is alakult, de több községben alakuló-félben van.”³⁴ Mindez abba az irányba hatott, hogy a kisgazdamozgalom fokozza erőfeszítéseit a szervezkedés terén.

A fenti tényezők mellett szerepet játszott még a közigazgatás nyomásának erősödése is. A kisgazda vezetők úgy gondolták, hogy ha önálló párttal és parlamenti képvisellel rendelkeznek, mód nyílik a szabadabb szervezkedésre, a hatósági terrorral szembeni védekezésre.

1930 őszére a kisgazdamozgalom két szárnya közötti különbségek mindinkább háttérbe szorultak. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy a kormány segítségére hiábavaló várni s helyette a hatósági terror fokozódik, Nagy Ferencék lassan balra tolódtak. Nem helyezkedtek ugyan nyíltan ellenzéki platformra, de bírálták a kormánypártot és annak kisgazda frakcióját. Szabó Pálék viszont elfogadták a mérsékelt szárny vezetését. A pártalakítás kérdésében teljes volt az egyetértés közöttük.

Az új kisgazdapárt szervezése szeptember—október folyamán gyorsan haladt előre. Lendületét a hatóságok fellépése, a gyűlések betiltása, a szervezők megbírságolása, az Egységes Párt kisgazda frakciójának hangos nemtetszései sem tudták korlátozni. Szeptember közepétől megkezdődtek az előkészületek az országos zászlóbontásra. Szeptember 21-én megalakították Békés községben a FKgP helyi szervezetét, s megbízták azt az országos nagygyűlésmegrendezésével.³⁵ Szeptember 28-án megjelent a Magyarföldben Schultz Mihály cikke, amelyben nyilvánosságra hozta az új párt megalakítását. Október elején Nagy Ferenc és barátja, Czövek Jenő kisgazda kiléptek a kormánypártból.³⁶

A közelgő zászlóbontás napirendre tűzte a párt programjának kérdését. Nagy Ferenc a Pesti Hírlap 1930. szeptember 19-i számában az Egységes Párt kisgazda frakcióját bírálva felvetette „egy hatalmas erőteljes program” elkészítésének szükségességét, ami arra utal, hogy megközelítőleg ebben az időben dolgozhatták ki azt a tervezetet, amelyet a Független Kisgazdapárt október 12-i békési alakuló nagygyűlése a párt hivatalos programjává avatott.

A program szövegét valószínűleg Nagy Ferenc készítette, Tildy Zoltán közreműködésével. Felhasználták a korábbi kisgazdaprogramokat, de az új program valójában nem azokon alapult, hanem ismét Nagyatádihoz nyúltak vissza.³⁷ A békési program számos rokonvonást mutat Nagyatádi 1919 októberi programjával. Mindkettő szerkezeti felépítése csaknem azonos, emellett számos szövegazonosság is kimutatható.³⁸ Nem egy paragrafust Nagy Ferencék majdnem szó szerint átvettek, másokat némileg átfogalmaztak.

³⁴ Magyarföld, 1930. szept. 14.

³⁵ Az Alföld, 1930. szept. 14.

³⁶ Magyarföld, 1930. okt. 19.

³⁷ „Nagyatádi Szabó István programját kell elővenni, amelyet szegre akasztottak. Az ő tanításai a mai viszonyokra is alkalmazhatók és nem lényeges kiegészítésre szorulnak” — írta Schultz Mihály a már említett 1930. szept. 28-i cikkében a Magyarföld hasábjain.

³⁸ Nagyatádi programját a Budapesti Újság október 21-i száma kezdte közölni. A lap megszünte miatt azonban csupán háromnegyedrésze jelent meg, szerencsére a legfontosabbak. A megjelent rész a következő fejezetekre oszlott: I. Az ország államformája, II. Az ország alkotmányos élete, III. Belügyi igazgatás, IV. Birtokpolitika, V. Mezőgazdaság, VI. Adózás és pénzügy, VII. Ipar és kereskedelem, VIII. Honvédelem.

Természetesen 1930-ban, történelmileg új helyzetben Nagyatádi 1919 őszi politikájának változatlan folytatásáról nem lehetett szó. A változások tartalma jól lemérhető azon, mit hagytak el, illetve milyen új részekkel bővítették Nagyatádi programját.

A békési program szerint a birtokos paraszti mozgalom legfőbb célja Magyarország 1919 előtti határainak visszaszerzése, s a régi határok között egy új Magyarország megteremtése, amely a parasztság széles tömegeinek magasabb életszínvonalat biztosít, s amelynek társadalmi berendezkedése demokratikus alapon nyugszik. A revízió követelése, ha nem is egyenlő súllyal, a kor valamennyi politikai pártjánál — beleértve az SzDP-t is — megtalálható. Új elem viszont, hogy a területi követelések itt összefonódnak társadalmi követelésekkel, a parasztság életszínvonalának emelésével, a közélet demokratizálásával. Egy új Magyarország megteremtésének követelése 1930-ban az ellenforradalmi rendszerből való kiábrándulást, az azzal szembeni nyílt elégedetlenséget tükrözi. A program a jövőendő magyar állam politikai berendezkedését a „nemzeti demokrácia” kifejezéssel jelöli. Érdeemes megvizsgálni közelebbről, mit takar a „nemzeti demokrácia” fogalma.

Ezt a kategóriát a korabeli kisgazdavezetők közül egyedül Nagy Ferenc használta, ami azt sejteti, hogy a bevezető részt is, ahol a kifejezés előfordul, ő írhatta. A kategória valószínűleg Bajcsy Zsilinszkytól származik, akinek 1930 őszi jó kapcsolatai voltak a tiszántúli szervezkedés irányítóival, elsősorban Szabó Pállal és Csizmadia Lajos kisgazdával, s akinek lapjába, az Előörsbe néha Nagy Ferenc is írt.³⁹ A nemzeti demokrácia Bajcsy Zsilinszky értelmezésében osztályok feletti demokráciát jelentett, amelyben a dolgozó osztályok korporációs szervezetekbe vannak szervezve, ahol megvalósul a társadalmi harmónia és nincs osztályharc.⁴⁰ Nagy Ferenc azonban csak a terminológiát vette át, tartalmát másképp fogta fel. Felfogásának tisztázása érdekében röviden át kell tekintenünk korabeli politikai nézeteit.

Nagy Ferenc a nagybirtoktól megnyomorgatott, mérsékelt, több kérdésben konzervatív dunántúli gazdagparasztság tipikus képviselője. Ambiciózus, tehetséges ember, kitűnő szervező, bár képzettsége, műveltsége alacsony színvonalú. Egyedül nála merült fel némi, igaz halovány, igény arra nézve, hogy valamiféle elvi megalapozást adjon az induló szervezkedésnek. Természetesen nem eredeti gondolkodó, minden, ami a fejében van, az az uralkodó osztályok ideológiájának egyfajta lecsapódása, illetve annak sajátos, ellentmondásos keveréke osztály nézeteivel.

Nagy Ferenc gondolatvilágát is alapvetően ugyanazok a vonások jellemezték, mint amelyeket az előzőekben már érintettünk. Ő is nacionalista,⁴¹ idealizálja a parasztságot, élesen szembefordul a munkásmozgalommal, sőt nem riad vissza a munkásosztály befektetésétől, megrágalmazásától sem. Szembe-

³⁹ Bajcsy Zsilinszkynek a parasztmozgalmakhoz fűződő kapcsolatáról ld. bővebben: *Szabó Miklós*: Bajcsy Zsilinszky Endre útja a Fajvédő Párt felbomlásától a Nemzeti Radikális Párt megalakulásáig. Kézirat. 47. és köv. oldalak.

⁴⁰ I.d.: *Bajcsy Zsilinszky Endre*: A mi demokráciánk c. cikket (Előörs, 1929. júl. 27.) és Polgári nemzeti demokráciát c. cikket (Előörs, 1929. aug. 3.).

⁴¹ Nagy Ferenc elvakultságában odáig ment, hogy azt követelte a Pesti Hírlap hasábjain: „A revízió diadalra juttatásáért fel kell áldozni mindent, ami csak feláldozható: szórakozást, mulatságot, politikai felfogást. . . Össze kell fogni szegénynek a gazdaggal, annak a paraszttal, hogy minden magyar egyfelé fordítva tekintetét össze tudjon tartani egy célirányos munkában” (PH., 1929. febr. 1.).

állítja a falut a várossal mondván: „a falu volt az a szikla, amelynek szirtjén megtört a vörös hajó”.⁴² Forradalom- és szocializmusellenes.

Mindazonáltal Nagy Ferenc akkori nézeteiben reakciós elemek mellett számos előremutató, demokratikus vonást is találhatunk. A Pesti Hírlap hasábjain feltárta a magyar falu helyzetét, nemcsak a gazdagparaszság sérelmeinek, de a nincstelenek és szegényparasztok gondjainak is hangot adott. A nagy nyilvánosság előtt bírálta a kormány mezőgazdasági politikáját. Elvetette a kormány közigazgatási reformját,⁴³ támogatta a 8 osztályos népiskola megvalósítását,⁴⁴ kiállt a sajtószabadság mellett.⁴⁵ Városellenessége is felemás tartalmú, nemcsak a munkásosztállyal való szembenállás, hanem a nagytőkével való szembe fordulás is megtalálható benne.

Nagy Ferenc képtelen volt felismerni a módos parasztság társadalmi helyzetének realitásait a 20-as évek végén. Az ellenforradalmi rendszer neveltje volt, annak talaján állt. Ösztönösen érzékelte a válság következményeit, az uralgó osztályok gazdasági és politikai nyomását, s alapjában véve ösztönösen kereste a kiutat is. Azt azonban ő is meglátta, hogy a nagytőke és nagybirtok diktatúrájának az a formája, amelyet a bethleni rendszer testesített meg, nemcsak a parasztság alsóbb rétegeit nyomja el kíméletlenül, hanem a falu módosabbjait is sújtja, és gátat szab politikai törekvéseinek. A kiutat a Horthy-rendszer megreformálásában, demokratizálásában vélte felismerni: „... valahogy nem egészen jól vannak a mai állapotok és szükség van olyan rendszerváltozásra, vagy átalakulásra, amely több demokráciát tartalmaz és amely a kormányban is erőteljesebben domborítja ki az ország agrárdemokrata jellegét” — írta 1929 augusztus végén.⁴⁶ Majd később: „Politikai és gazdasági demokrácia és ennek nyomában járó jólét az, amit a falu népe óhajt: már pedig onnan felülről ezek helyett csak mákonyt várhatunk.”⁴⁷

Nagy Ferencnek a demokráciáról alkotott felfogása azonban nagyon sajátos. Kitérően rávilágít erre a már idézett tavaszi kisgazda gyűlés, ahol a kormányhoz juttatandó határozati javaslatot nyújtott be, amelyben sürgette a politikai szabadságjogok biztosítását és a titkos választójog megvalósítását, de ezzel egyidejűleg „a nemzetietlen és magántulajdon-ellenes elemekkel”, kommunista és szociáldemokrata munkásokkal szemben büntetőjogi intézkedéseket követelt.⁴⁸ Mindez egyéb proletárellenes megnyilatkozásokkal együtt arra enged következtetni, hogy Nagy Ferenc demokráciája a munkásosztályra már nem terjedt ki.

Az ellenforradalmi rendszer megreformálására vonatkozó elgondolásai 1930 őszére a nemzeti demokrácia fogalmában kristályosodtak ki. Lényegét a következőképp interpretálta: „Ez a két szó, hogy nemzeti és demokratikus, kifejezi mindazt az érzelmi és meggyőződésbeli felfogást, amelynek a magyar politikában érvényesülnie kell. Ennek a két szónak az átgondolásából egy csodaszép jelszó is fakadhatna: hogy egyenlő kenyeret és egyenlő jogot a magyar Haza határain belül. Tehát a jog és megélhetés egyenlősége jelenti a demokráciát és ennek nemzeti alapon való intézményes biztosítása pedig jelenti a hazafias érzé-

⁴² PH., 1930. júl. 19.

⁴³ PH., 1929. febr. 6.

⁴⁴ PH., 1929. júl. 25.

⁴⁵ PH., 1929. febr. 20.

⁴⁶ PH., 1929. aug. 31. Megnyílt szemek c. cikk.

⁴⁷ PH., 1930. febr. 15. Politikai hangulatkép faluról c. cikk.

⁴⁸ Magyarföld, 1930. márc. 30.

seknek még a politika gazos és tágas mezején is folytatandó ápolását és viszontbiztosítását. Izzó nemzeti felfogás nélküli demokrácia megöli az országot; demokrácia nélküli nemzetiség pedig megöli a népet... A nemzeti demokráciának hivatott letéteményese — folytatja — a falu népe. Földszeretete és ősi magyarossága biztosítja a nemzeti gondolat elpusztíthatatlanságát, míg szegénysége és nyomorúságos élete kiáltva hívja a demokratikus egyenlőséget.”⁴⁹

A fenti homályos és zavaros megfogalmazás szerint tehát a nemzeti demokrácia egyfelől „a jog és megélhetés egyenlősége”, azaz egy meghatározott társadalmi állapot, másfelől annak az állami úton, felülről, nacionalista szellemben való megvalósítása. Ez a nemzeti demokrácia egy olyan állam, amelyben a gazdagparaszttság a nagytőkével és a nagybirtokkal egyenlő politikai jogokat élvez, s velük egyenlő mértékben részesedik a nemzeti jövedelemből. Ez a koncepció nyilvánvalóan utópia. De rámutat arra, hogy Nagy Ferenc és egyben az egész birtokos paraszttság nacionalizmusa tartalmát tekintve nem azonos az uralkodó osztályok hatalmon levő csoportjainak nacionalizmusával, törekvéseiben demokratikusabb annál, de ugyanakkor ez a demokratikus sajátosan korlátozott, amennyiben a munkásosztályra nem terjed ki. Nemzeti demokráciája egy erősen korlátozott kispolgári demokrácia. Ez a koncepció konkretizálódik a továbbiakban a békési program különböző pontjaiban.

A békési program legfontosabb gazdasági követelései a következők: a mezőgazdaság jövedelmezőségének biztosítása, a mezőgazdasági termények értékesítésének előmozdítása, a mezőgazdasági hitel kérdésének rendezése elsősorban a kisbirtok számára kedvező hosszúlejáratú kölcsönök útján, a magántőke hitelfeltételeinek állandó ellenőrzése, a kartellek megrendszabályozása és működésük ellenőrzése, a mezőgazdasági egykezek eltörlése, a tőkés vállalatok árpolitikájának a közérdeknek megfelelő módosítása. E programpontok általánosabbak ugyan, mint a tavaszi kisgazda-tervezetek hasonló pontjai, de így is kitűnik, hogy ezek elsősorban a piacra termelő tehetősebb paraszttság követelései, annak a legközvetlenebb, legegésőbb szükségleteit fejezik ki. Ebben az irányban mutatnak más hasonló kívánságok is: így az állami kiadások csökkentése, az adórendszer megreformálása, a közszükségleti cikkek adójának mérséklése, progresszív, a termelést kímélő adórendszer bevezetése.

A közvetlen anyagi érdek a domináló elem a gazdaságpolitikai követelések-nél is. A program olyan új gazdaságpolitikát kíván, amely Magyarországon a mezőgazdaság fejlesztését tekinti elsődlegesnek, s az ipart s egyéb termelési ágakat ahhoz igazítja. Az iparágak közül egyedül a mezőgazdasági termékeket feldolgozó ágazatok fejlesztését tartja fontosnak, a többi nem. Elveti az állami beavatkozás rendszerét, illetve csak abban az esetben helyesli, ha az a közérdek, azaz a gazdagparaszttság érdekében történik. Egyébként „a gazdasági élet teljes szabadságát” hirdeti, ami mögött nem nehéz felfedezni az állami beavatkozástól, a mezőgazdasági egykezektől, a tőkés monopóliumoktól mentes, s ebben az értelemben szabad árutermelés óhaját. A program tudomásul veszi a tőkés tulajdonviszonyokat, s nincs szándékában változtatni azokon. Erre mutat az is, hogy nem vették át Nagyatádinak a biztosító intézetek államosítására, a bányák, ipari és bányauzemek állami kezelésbe vételére vonatkozó követeléseit. Az egyetlen államosítási követelés 1930-ban a helyi vicinális vasutak államosítása. Ez önmagában teljesen jelentéktelen követelés. Más oldalról ismét

⁴⁹ PH., 1930. okt. 24. A falu mozgalma c. cikk.

csak a közvetlen anyagi érdekeltségre utal, hisz ha az állam alacsonyabb tarifákat állapít meg, akkor ezzel olcsóbbá válhat a termékek piacra szállítása.

A program egyik legfeltűnőbb vonása, ugyanakkor legsúlyosabb korlátja is, hogy kerüli a határozott állásfoglalást az agrárkérdésben. A birtokos paraszti mozgalom mindkét szárnya kezdettől fogva tabuként kezelte a földkérdést. Az ország különböző vidékein rendezett, nemegyszer igen elkeseredett hangú gyűléseken a földreform követelése nyíltan nem merült fel, a nagy gonddal összeállított programokból rendre kimaradt, és érdemben a kisgazdasajtó sem foglalkozott vele.

A válság nyomása alatt a falu tulajdonos rétegei nem érezték közvetlen érdeküknek a földreformot,⁵⁰ számukra a legfontosabb az volt, hogy birtokaikat az eladósodástól, a banktól és végrehajtótól megvédjék, a nyomasztó időket átvészeljék. Nem ismerték fel, hogy nemcsak számukra, de az egész parasztság számára is a fő ellenség a nagybirtok, nemcsak súlyos gazdasági helyzetük egyik legfőbb okozója, hanem egyéni és társadalmi felemelkedésük útját is eltorlaszolja. Mindehhez hozzájárult még a kisgazda vezetők opportunizmusa, óvatossága, akik a szervezkedés megkönnyítése érdekében tartózkodtak minden olyan kérdés nyílt felvetésétől, amely a hivatalos körök nemtetszését válthatja ki. Jellemző mozzanat, hogy ha olykor-olykor a földkérdés felmerült, akkor sem új földreform, hanem új birtokpolitika szükségességéről beszéltek. A fogalmi elhatárolás nyilvánvalóan tudatos, a földbirtokpolitika kifejezés használata már önmagában is mérsékelt követeléseket jelzett a birtokviszonyok rendezésének terén.

A birtokos paraszti mozgalom nem mondott le véglegesen a földkérdés rendezéséről, csak nem tartotta az adott körülmények között aktuálisnak.⁵¹ 1930 őszen azonban ez az állásfoglalás már kezdett elmaradni a parasztság alsóbb rétegeinek hangulatától, s az alulról jövő nyomás éreztette hatását. 1930. október 12-én megjelent a Magyarföld-ben egy viarsarki földmunkás cikke, amelyben egyértelműen állást foglal a földreform mellett: „... a nemzet jövője szempontjából feltétlenül szükség van új földbirtok-reformra. Amikor pedig a nemzet egyetemes érdekeiről van szó, a forrón szeretett haza sorsáról, akkor nem szabad visszariadnunk a nagybirtok határainál.” A cikk új orientáció jele a földkérdésben, bár általánossá nem vált a párton belül. Feltehetően e cikk megjelenésével függ össze, hogy Tildy lapját hamarosan betiltották.

A földkérdés jelentőségének részbeni meg nem értése és nem utolsósorban az, hogy a kisgazdavezetőknek nem voltak világos és határozott elképzeléseik az agrárviszonyok rendezésére, megmutatkozik a békési programban is. A program szintén nem földreformot, hanem „új, erőteljes nemzeti birtokpolitikát” sürget. Követeli a hitbizományok és az összes kötött birtokok forgalmának szabaddá tételét, valamint a nagybirtok egy részének kisajátíthatóságát. Földhöz akarta juttatni a falusi nincstelenek és agrárproletárok egy részét, de meg akarja erősíteni a törpe- és kisparasztságot, sőt a középparasztságot is. A program azonban nem részletezi, hogy mekkora terület igénybevételét tartaná szükségesnek, hogy a birtokreform a parasztság egyes rétegeinek milyen széles körét érintené, a juttatottak mekkora földterületeket kapnának, kártalanítással tör-

⁵⁰ Erre a jelenségre Bajcsy Zsilinszky is felfigyelt: „A kicsinyes értelemben vett kisgazda szervezkedés azért hagyja ki következetesen programjából a birtokreformot, mert nem érzi közvetlen érdekének” — írta a tiszántúli szervezkedéseket értékelve (Előrs, 1930. júl. 5.).

⁵¹ „Szerintünk ugyanis szükség van egy új, messzebbre néző birtokpolitika kezdeményezésére, de a mai súlyos helyzetben azt tartjuk a legfontosabbnak, hogy e nehéz helyzetbe jutó kisgazdákat megmentsük a végső pusztulástól” — hangoztatta a Magyarföld (1930. márc. 30.).

ténnék-e, avagy anélkül, s ugyanakkor végrehajtása sines határidőhöz kötve. A program homályosan a „nagybirtok céltudatos csökkentéséről” beszél, s ez arra enged következtetni, hogy hosszú ideig tartó igen mérsékelt földreformot képzel el.⁵²

A Független Kisgazdapártnak ez az álláspontja csaknem egybeesett az uralkodó osztályok hivatalos birtokpolitikai elképzeléseivel. Buday Barna, az OMGE főszerkesztő-igazgatója 1930-ban egy nyilatkozatában kifejtette, hogy szerintük nincs szükség földreformra, mert a nagybirtok természetes elaprózódása útján úgylis kis gazdaságok fognak kialakulni.⁵³ A Nagy Ferencék által képviselt, a „nagybirtok céltudatos csökkentésének” politikája elvileg nincs túl messze a nagybirtok természetes elaprózódását birtokpolitikaként kikiáltó nézetektől. A Kisgazdapárt álláspontja ebben a legfontosabb kérdésben az akkori polgári ellenzéki pártok között is az egyik legjobboldalibb felfogás volt.

A gazdasági célkitűzések megvalósításához természetesen megfelelő politikai feltételek is kellettek. A békési program politikai követelései a fennálló ellenforradalmi rendszer demokratizálására irányulnak. E követelések közül a legjelentősebb, az adott körülmények között legradikálisabb a politikai szabadságjogok biztosítása, a titkos választójog törvénybeiktatása, valamint a népképviselői rendszer bevezetése. Némi visszacsés Nagyatádihoz képest itt is megfigyelhető, ő még általános, egyenlő, titkos és a nőkre is kiterjedő választójogot követelt. A közélet demokratizálása mellett fontosak az államszervezet demokratizálására vonatkozó kívánások is. Így többek között a felsőház átalakítása, az egész államapparátus csökkentése és egyszerűsítése, a törvényhatósági, városi és községi önkormányzatok visszaállítása. S mindehhez kapcsolódik még egy tipikusan kispolgári követelés: a közigazgatás olcsóbbá tétele. E programpontok a gazdagparaszttság kétirányú törekvését jelzik. Egyfelől azt, hogy bekerülve a hatalom legfelső sáncai mögé, befolyásolhassák a nemzeti jövedelem elosztását, másfelől azt, hogy a községen belül a közigazgatás segítségével otthon is biztosíthassák érdekeik sérthetetlenségét más társadalmi rétegekkel szemben.

Számos haladó, demokratikus rész követelést találunk kulturális és szociális téren is, közöttük a népoktatás és a mezőgazdasági szakoktatás fejlesztését. Ezek zömmel a paraszttság különböző rétegeire vonatkoznak, a munkásosztályról egy szó sines. Nagyatádi 1919-ben még sürgette az ipari munkásság szociális helyzetének javítását. Nagy Ferencék 1930-ban hallani sem akartak ilyen követelésekről.

A Független Kisgazda Párt békési programja leginkább a gazdagparasztság érdekeinek felel meg. A programpontok között találunk ugyan néhány olyat is, amely más paraszti rétegek sajátos követelése, ezek azonban alárendelt szerepet játszanak. Kivételt képez talán a földmunkásság munkanélküliségének megszüntetése. A falusi munkanélküliség feszítette a belső ellentéteket, s megszüntetése a gazdagparaszttság számára is kívánatos volt. Megtalálható a programban

⁵² Erre utalnak Nagy Ferenc szavai is: „A földmunkás munkanélküliség kérdését elsősorban jó földbirtokpolitikával lehet megoldani. Ha a kisbirtokosság számát szaporítjuk, nemcsak a munkanélküliség csökken, de az állam is biztosabb alapokat nyer. *Nem úgy értem ezt, hogy fogjunk azonnal láncot és menjünk neki a nagybirtoknak*, de igenis arra kel törekednünk, hogy következetes munkával a nagybirtok területén is minél több kisbirtokot alakítsunk.” (Kiemelés tőlem — V. I.) Magyarország, 1930. okt. 14.

⁵³ „A földreform eredményei: Szemle a földreform útján kiosztott területeken” Buday Barna az OMGE főszerkesztő-igazgatója — 11. l. Köztelek 1930. Idézi *Szakács Kálmán*: i. m. 171. l.

a Nagyatádi-féle földreform juttatottainak legfőbb kívánsága: a föld vételárának revíziója és igazságos megállapítása. 1928-ban a kormány meghatározta a juttatott földek árát, de mivel az esetek többségében rossz minőségű földért magas vételárat mondott ki, általános csalódást keltett. A gazdagparaszság attól félt, hogy ezzel meg fog drágulni a föld, ezért támogatta a reformföldesek kívánságát.⁵⁴

A békési program általános politikai program. A tőkés társadalmi és gazdasági rend, sőt a nagybirtokrendszer tudomásulvételéből indul ki,⁵⁵ nem a társadalom egészét akarja átalakítani, hanem csupán egyes, a falusi burzsoázia érdekeit sértő funkcióit megreformálni. Elsősorban a banktőke és az állami bürokrácia ellen irányul és csak kisebb mértékben a nagybirtok ellen. Az adott körülmények között számos radikális követelést tartalmazott, de ugyanakkor súlyos belső ellentmondásokkal is rendelkezett. A parasztság társadalmi fel-emelkedéséért, politikai hatalomba való bekerüléséért küzdött anélkül, hogy a falu legégetőbb kérdéséhez, a nagybirtokhoz hozzányúlt volna. Politikai demokráciát akart, de a munkásosztály kizárásával. Egy új, boldogabb Magyarországot akart, ahol a jog és egyenlőség érvényesül, de a program egyoldalú agrárbeállítottsága végső soron szemben állt az ország általános fejlődésének tendenciájával.

Az 1930 tavaszán kibontakozó birtokosparaszti mozgalom számos reakciós vonása ellenére, ha korlátozottan is, mégis haladó, demokratikus jellegű volt, mert önálló paraszti párt létrehozásához vezetett, s mert alapjában véve, ha óvatosan is, de az uralkodó osztályok ellen irányult. A parasztság megpróbált a maga lábára állni, de egyszerre a munkásosztály és a nagytőke ellen, s ezért kísérlete torzó maradt.

A birtokosparaszti mozgalom nem vált széles demokratikus mozgalommá, mert az agrárszegénység millióit nem tudta magával vinni. Lemondott a radikális földreformról, betegesen tartózkodott minden bátor, erélyes fellépéstől. Politikai elképzeléseinek belső ellentmondásossága, kispolgári mivoltából adódó megalkuvó természete a földbirtokos uralkodó osztályok felé sodorták. Megkönnyítette ezt az is, hogy követeléseit sajátos módon részben egybeestek az agrárius érdekekkel. A FKgP megalakulása után Tildy javaslatára Gál Gasztont hívták meg pártvezérnek. Ezzel a párt élére egy 1000 holdas földbirtokos került. Gál Gaszton maga is három legitimista földbirtokost hozott, s őket követték a többiek, közöttük két volt fajvédő, Eckhardt és Ulain.⁵⁶ A mozgalom paraszti vezetői, a kezdeményezők, kiszorultak a párt vezetéséből.⁵⁷

A falu tulajdonos rétegeinek szervezkedése, ami éppen az uralkodó osztályokkal való „szövetség” felbontása irányába indult, ismét földbirtokos vezetés alá került, de mégsem kanyarodott vissza oda, ahonnan elindult. Gál Gaszton útja a 20-as évek elejétől elvált a hatalmon levő, a nagytőkével szövetkező nagybirtoktól, nem tekinthető ezen körök hivatalos képviselőjének. Gál Gaszton a dualizmuskori agráriuság, a mezőgazdaságot az iparral szemben előtérbe helyező elgondolások képviselője, aki éppen nagytőke-ellenessége révén az agrárius körök legerőteljesebb belső ellenzéke. Éppen ezért alkalmassá vált az egyre inkább ellenzéki oldalra tolódó birtokos parasztság vezetésére.⁵⁸

⁵⁴ Szakács: i. m. 142. l.

⁵⁵ Dobi István: i. m. 20. l.

⁵⁶ Dobi István: i. m. II. kötet. 19. l.

⁵⁷ Szabó Pál: Nyugtalan évek. 243 l.

⁵⁸ Berend Iván—Ránki György: A nagybirtok és nagytőke „agrárius—merkantil” ellentétéinek kérdéséhez (1919—1925). Történelmi Szemle. 1959. II. évf. 1—2. sz. 155. l.

A birtokosparaszti mozgalom a földbirtokos vezetés alá kerülése a paraszti követelések feladásával járt, a békési programot is szegre akasztották. A „végleges” programot Gál Gaszton dolgozta ki, s először a Reggel c. lap 1930. december 22-i számában jelent meg. Ebben a programban már a leghalványabb utalás sincs a földreformra. Elveszti gazdagparaszti arculatát, s erősen agrárius jellegűvé válik. A titkos választójog követelése háttérbe szorul, s igen határozott visszaesés van a királykérdésben. A békési program a „szabadkirályválasztás” álláspontjára helyezkedett, s ez kifejezte az egész parasztszervezkedés tényleges akaratát, a Gál Gaszton-féle program viszont legitimista. Teljes egészében igazat kell adnunk Bajcsy Zsilinszky jószemű bírálatának: „Egy olyan minimumra szorító programmal, aminő Gál Gasztoné, mely mindenki felé egyaránt jót mutat, amelyből minden konkrét és élesen kirajzolt reformgondolat kimaradt, nehogy ennek vagy annak a csoportnak érzékenységét vagy érdekeit sértse s végül csak általánosságok és közhelyek maradnak benne, az ilyen minimalista program mögé talán lehet széles tömegeket állítani, de az is bizonyos, hogy ha egy ilyen szürke, kidolgozatlan minimalista program győzelemre jut, úgy óriási kudarc vár rá.”⁵⁹

A békési programról 1939-ig nagyon kevés szó esett. Az 1939-es választások után azonban a Tildy—Nagy Ferenc-féle paraszti szárny került előtérbe, amely később Eckhardt Tibornak, a párt vezérének külföldre távozása után átvette a pártirányítást. Ettől kezdve ismét a békési programra hivatkoznak, mint a párt egyetlen igazi programjára, természetesen elhallgatva, hogy 1930 után szó nélkül feladták az abban lefektetett elveket.

A felszabadulás után Tildy Zoltán első nyilatkozatában kijelentette: „A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt programja időtállóan bizonyult, nincs okunk rajta változtatni és nem is fogunk változtatni . . . elérkezett a program megvalósításának ideje . . . Ez a párt forszírozni fogja a program sürgős megvalósítását.”⁶⁰ Minden azonban csak szándék maradt, a valóság másként alakult. A munkásosztály vezetésével kibontakozó népi demokratikus forradalomban, amely a társadalom gyökeres átformálását tűzte ki célul, a békési program kezdettől fogva kevésnek bizonyult. A Kisgazdapárt csak 1946 őszén, akkor is a népi baloldal nyomására ismerte fel világosan, hogy a háború után kialakult új helyzet új célok felállítását követeli meg. A Tildy által kidolgozott programtervezet azonban nem került nagy választmány elé, így nem vált hivatalos programmá. 1947 tavaszán a Magyar Közösség összeesküvésének napvilágra kerülése nyomán kialakult feszült politikai helyzetben a pártot irányító, zömmel a gazdagparasztságra támaszkodó Nagy Ferenc vezette centrum, a népi baloldal támadását kivédendő, többek között a régi paraszti hagyományok, a „paraszti radikalizmus” felelevenítéséhez folyamodott. S így merült fel az egykori békési program átdolgozásának gondolata.⁶¹

⁵⁹ Előrs, 1931. febr. 22.

⁶⁰ Debrecen, 1945. márc. 8.

⁶¹ A békési program párton belüli nyílt bírálatára csak azután került sor, hogy a párt vezetéséből kiszorultak a gazdagparasztság képviselői és előtérbe nyomultak a szegényparasztság és agrárproletariátus érdekeinek hordozói. Dobi István a szegényparaszti radikalizmus alapján, de egyben a párt baloldali múltját bizonyítandó fejtette ki: „*Ha mai politikai szemével nézem a*

A Független Kisgazda Párt programja mérsékelt demokratikus, inkább nagytőke-, mint nagybirtok-ellenes, reformista, kispolgári politikai program. A gazdasági válság talaján keletkezett, a birtokos parasztság közvetlen anyagi érdekeinek kifejezője. Az adott körülmények között számos radikális követelést tartalmazott, de nem tudott széles paraszti tömegek iránytűjévé válni, mert lemondott a legfőbb kérdésről, a radikális földreformról. Ugyanakkor súlyos belső gyengeségekkel rendelkezett, egyoldalú agrárius beállítottsága szemben állt a társadalom fejlődésének objektív törvényszerűségével.

A programban kifejeződő kispolgári demokrácia a horthysta rendszer kritikája volt, persze polgári keretek között. Megvalósítására a módos parasztság képtelennek bizonyult, egyfelől, mert szembefordult a munkásosztállyal, másfelől, mert behódolt a burzsoáziának. A kispolgári demokrácia a felszabadulás után sem válhatott valósággá, mert a népi demokratikus forradalom kezdetétől fogva meghaladta. A békési program feledésbe merült, mert feledésbe kellett merülnie.

A FÜGGETLEN KISGAZDA FÖLDMUNKÁS POLGÁRI PÁRT PROGRAMJA*

VEZÉRESZMÉK:

A Független Kisgazda Földmunkás Polgári Párt célja: Magyarország ezeréves határainak visszaszerzése, a magyar nép erkölcsi és anyagi erőinek legmagasabb fokra való kifejlesztése s ezúton az ősi határok között erős, új, boldogabb Magyarország megteremtése. A Párt fenti célját a magyarság gerincét alkotó hazafias néposztály, a kisagrárius tömegek: kispapok, földművelők, földmunkások, kispapok felemelése s azontúl a dolgozó népmilliók egységének megteremtése útján látja elérhetőnek s ezért teljes erejével kíván küzdeni azért, hogy az országot a rá nehezedő súlyos gazdasági válságból kivezesse, a magyar föld dolgozóinak életszínvonalát erkölcsi és anyagiakban fokozza s az ország jövőjéről politikai berendezkedését a nemzeti demokrácia alapjaira fektesse.

A Független Kisgazda Földmunkás Polgári Párt nem kíván osztálypolitikát; célkitűzése azonos a nemzet egyetemes nagy céljaival, módszereiben minden társadalmi osztály érdekeit tisztelgetve tartva, a magyar nép ősi erői számára nemzet fórumán szabad teret biztosítva, egyenlő jogok és egyenlő kötelesek elvi alapján fog dolgozni. Ezért szívesen hív taborába mindenkit, aki célkitűzésével egyetért s azt önzetlenül munkálni kész.

békési programot, amelyre a párt épült, és amely a maga idejében radikális kiállítás volt Bethlen kormányával szemben, akkor azt kell mondanom, *hogya a programban sok volt a radikális követelés, de nem volt benne ideológiai alap*. Nem volt benne olyan gondolat, amellyel egy rendszerváltozás esetén át lehetett volna formálni a magyar állam kormányzásának egész menetét, nem voltak benne olyan elvek, amelyek minden más politikai párttól eltérő hitvallást jelentettek volna. Nem voltak benne olyan pontok, olyan elvi megállapítások, amelyeket pl. én, a földmunkás elfogadhattam, de gr. Hunyadi Ferenc már nem fogadhatott el. Nem voltak benne olyan megállapítások, amelyek rávilágítottak volna arra, hogy a szegényparasztok és földmunkások, másfelől százezer pengős keresetű gazdag ügyvédek között azontúl is van valami különbség, hogy az egyik fényűző életet él, a másik pedig koldussorban 5—8 gyerekével." (Eredeti kiemelés — V. I.) A második balatonkesei értekezés. Politikai és gazdasági tájékoztató. Bpest. 1948. 8. 1.

* Nagy Ferenc miniszterelnök félhivatalos iratai 1946—1947. MOL. NDO. X/2. sz. Az 1930. okt. 12-i pártprogram másolata. Ezúton is köszönetet mondok Kiss István levéltárosnak, aki az irat publikálásában segítségemre volt.

A Független Kisgazda Földmunkás Polgári Párt politikája egyenes folytatása kíván lenni annak a történelmi folyamatnak, amit Kossuth Lajos a jobbágy-ság felszabadításával és a népképviselési rendszer megteremtésével kezdett meg s nagyatádi Szabó István a magyar földműves tömegek politikai öntudatának fölbresztésével és szervezetbe való tömörítésével folytatott. A Független Kisgazda Földmunkás Polgári Párt tehát Kossuth elveinek és nagyatádi Szabó István szentgáli programjának alapján áll s ezekhez mindenben törhetetlenül ragaszkodva fog küzdeni a dolgozó népmilliók helyzetének javításáért s a nemzeti demokrácia alapján felépülő, boldogabb életlehetőségeket nyújtó, nemzetközi viszonylatban is kellő súllyal bíró Nagy-Magyarorszáéért. Ennek érdekében pártunk kívánságait a következőkben foglaljuk össze:

AZ ORSZÁG ALKOTMÁNYOS ÉLETE

1. A királykérdésben az 1920. I. t. c. alapján állunk s a nemzetünk függetlenségéhez ragaszkodva és minden pucestörekvéssel legélesebben szembezállva követeljük, hogy ezt a kérdést csak a legszélesebb körű népképviselés alapján összcülő országgyűlés oldhassa meg.

2. Követeljük a képviselőház tiszta népképviselési rendszerének megőrzését, illetve biztosítását s egyben a Felsőháznak teljesen érdekképviselési kamarává való átalakítását akként, hogy az éppúgy az egész nemzet akaratának kifejezője legyen, mint népképviselési alapon a képviselőház.

3. Követeljük a képviselőválasztások titkosságának az összes kerületekre való kiterjesztését és a választások tisztaságának biztosítását. Tiltakozunk az ellen, hogy köztisztviselők pártcélokra használtassanak föl. Követeljük az összcférhetlenségi törvény legszigorúbb reformját és végrehajtását. Követeljük a vidéki választókerületek egymásközti arányosítását.

BELÜGYI IGAZGATÁS

4. Követeljük a közigazgatás egyszerűsítését és gyorsabbá tételét a hatósági beavatkozások alkalmának és szükségességének csökkentése útján. A közigazgatási és községi tisztviselőknek tétessék köteleességévé, hogy a nép panaszai-val szemben teljes figyelmet és jóakaratot tanúsítsanak. A községi tisztviselői állások betöltésénél a kijelölés kizárólag a képviselőtestület joga legyen.

5. Követeljük a törvényhatósági, városi és községi önkormányzatok visszaállítását és fejlesztését. Követeljük a közigazgatási bíróság hatáskörének bővítését.

6. Követeljük a régi jobbágyi viszony helyenként még meglevő maradványainak teljes megszüntetését, a kiváltságok és a virilizmus eltörlését.

7. Követeljük a közéleti tisztaság helyreállítását, a panamák könyörtelen kiirtását, a legszigorúbb ellenőrzés bevezetését és öt évre visszamenőleg az állami, városi és községi beruházások felülvizsgálatát.

8. Követeljük az állami és önkormányzati tisztviselők létszámának csökkentését különösen a magasabb állásokban; a fiatal tisztviselők nyugdíjazásának lehetetlenné tételét, a kiszállások külön napidíjainak eltörlését, az ingyenes autóhasználat megszüntetését s általában az egész közigazgatásban a legmessedbmenő takarékoság megvalósítását. Követeljük annak megakadályozását, hogy egyes tisztviselők többszörös állami javadalmazást vagy nyugdíjat élvezhessenek.

Kívánjuk a külföldön lakó magyar honosok nyugdíjának beszüntetését, valamint a külföldön lakó magyar ingatlantulajdonosok kétszeres megadóztatását.

9. Követeljük az egyesülési és gyülekezési jog, valamint a sajtó szabadságának intézményes biztosítását. Kívánjuk az egyes társadalmi osztályok hazafias célú, nemzeti alapon való szervezkedésének előmozdítását.

BIRTOKPOLITIKA

10. Követeljük olyan új, erőteljes nemzeti birtokpolitika legsürgősebb kezdeményezését, amely a nagybirtok céltudatos csökkentésével egyrészt a törpe-, kis- és középbirtokokat erősíti, másrészt sürgősen lehetővé teszi a földnélküli földmunkásság letelepítését és földhözjuttatását s ezáltal a nemzeti élet legnagyobb erősségéül új kisgazdaexisztenciákat létesít. E célból követeljük:

a) a hitbizományok és összes kötött birtokok forgalmának szabaddá tételét:

b) a nagybirtokon az állam birtokpolitikai célra történő kisajátítási jogának törvénybeiktatását s már az Alföldön fenyegető földmunkás-munkanélküliségre tekintettel is pénzügyileg kellően előkészített, az ország különböző vidékeinek népesedési viszonyait is tekintetbe vevő céltudatos telepítési politika azonnali megindítását, s a nagybirtokokkal lezárt falvak gazdasági terjeszkedésének biztosítását.

Az állam rendelkezésre álló és kisajátításra kerülő birtokok, kis- és törpebirtokok erősítésére s a vagyontalan földműves- és földmunkásság birtokhoz juttatásával új kisgazdaexisztenciák létesítésére fordítandók.

11. Követeljük a mezőgazdasági munkásoknak, kisiparosoknak, kereskedőknek, tisztviselőknek a község belterületén vagy azzal összefüggő részeken házhelyhez való juttatását, illetve számukra kertés családi házak építésének lehetővé tételét s e célból az állam kisajátítási jogának törvénybeiktatását minden olyan magánbirtokra, mely valamely község terjeszkedésének útjában áll.

12. A múltra nézve kívánjuk a földbirtokreform során kiosztott földek vételárának revízióját és igazságos megállapítását.

KÖZGAZDASÁGI POLITIKA

13. Követeljük az általános közgazdasági politikának olyan új alapokra való helyezését, amely Magyarország mezőgazdasági jellegének megfelelően a mezőgazdaság fejlesztését tartja elsőrendű feladatnak, az ipari, kereskedelmi, pénzügyi és közlekedésügyi politikát ezzel hozza összhangba s a többi termelési ágak fellendülését elsősorban a földművelő tömegek vásárlóképességének emelésében keresi.

14. Követeljük annak a gazdálkodási rendszernek megszüntetését, amely az állam gondoskodási körébe vont oly feladatokat, amelyeknek megoldása a magángazdaságra vagy általában a társadalomra háramlík. Az állam ezeknek a feladatoknak megfelelni nem tudott, az állampolgárokat pedig legsúlyosabb megterhelés elé állította. Ez okból követeljük a gazdasági élet teljes szabadságát s az ezt akadályozó központok (Gyümölesszszforgalmi, Szeszszközpont stb.) eltörlését. Az állam csak segítőleg avatkozzék be a magángazdaságba, illetve rendszabályozó hatáskörrel ott, ahol általános közgazdasági és társadalmi érdekek kívánják.

15. Követelünk új beruházási politikát, amely luxusberuházások helyett hasznos befektetéseket eszközöl. E téren elsőrendű szükségletet képeznek az

útépítések, vasutak fejlesztése, csatornák és öntözőművek létesítése s általában minden olyan beruházás, amely munkaalkalom nyújtása mellett a gazdasági élet teljesítőképességét fokozza.

FÖLDMŰVELESÜGY

16. Követeljük a mezőgazdasági termelés olymódon való átalakítását és új alapokra fektetését, ami annak jövedelmezőségét biztosítja. Az állam irányítással, mintatelepek létesítésével, vetőmag nyújtásával és más alkalmas módon hasson oda, hogy olyan mezőgazdasági termékek helyett, amelyekből túltermelés van, más, értékesíthető és megfelelő jövedelmet biztosító cikkek termeltesse.

A mezőgazdasági termelés jövedelmezővé tétele érdekében mozgósítani kell minden erőtevényt s könnyörtelenül félretenni minden érdeket, ami ennek útját állja.

17. Követeljük a mezőgazdasági hitel intézményes megoldását, különösen a kisbirtokok részére megfelelő hosszúlejáratú kölcsönök biztosítását, a bank- és kereskedelmi tőke hitelfeltételeinek hathatós ellenőrzését.

18. Követeljük a mezőgazdasági kamarák demokratikus átszervezését s a mezőgazdálkodással foglalkozó lakosság csoportonként tagozódó érdekképviselőinek alulról történő országos kiépítését és megszervezését olymódon, hogy azok a többi termelési ágakkal és osztályok külön érdekeivel szemben hathatós védelmet nyújtsanak.

Követeljük a politikai községek és közbirtokosságok közötti visszas helyzetek rendezését.

19. Követeljük az összes ár- és belvízszabályozó ügyek állami kezelésbe vételét s ezek gazdálkodásában is a legszigorúbb takarékoság megvalósítását.

20. Követeljük az ország energiaforrásainak gyarapítását, vízi és egyéb természeti erőinek kihasználását. Külkereskedelmi mérlegünk megjavítása céljából a szesztermelés fokozását s a borszesznek gépek hajtására való alkalmazását.

21. Követeljük a mezőgazdasági termények értékesítésének hathatós előmozdítását, külföldi piacok feltárását, a kivitel megszervezését.

22. Követeljük a tanyai lakosság gazdasági és kulturális fejlődésének tervszerű előmozdítását.

23. Követeljük az Alföld fásításának elősegítését, a megfelelő erdővédelmi intézkedéseket. Kívánjuk az Alföld csatornázásának és öntözésének megoldását, valamint a terméketlen területek (szikes földek) termővé tételének állami feladattá minősítését.

24. Követeljük a mezőgazdasági ipar fokozatos meghonosítását és fejlesztését, valamint a háziipar támogatását.

ADÓZÁS ÉS PÉNZÜGY

25. Követeljük az államháztartás kiadásainak erőteljes mérsékelését, az összes, nem feltétlenül szükséges állami kiadások törlését és nem állami feladatokra szánt kiadások kiküszöbölése útján.

26. Követeljük a hadikölcsönök valorizációját.

27. Követeljük az adók lényeges csökkentését, a közszükségleti cikkekre kivetett fogyasztási adók törlését, illetve mérséklését, kívánjuk a falu népét egyenlőtlenül sújtó közmunkaváltság és borfogyasztási adó teljes megszüntetését. Kívánjuk a fogalmiadó eltörlését.

28. Követeljük az egyszerű, igazságos, határozottan progresszív alapon nyugvó egyenes, a termelést kímélő adózási rendszert s a létminimum tehermentesítését. Kívánjuk az adókvetítő és felszólalási bizottságokban a községek választott taggal való képviseltetését. Követeljük az adóhátralékok kamatainak 6⁰/₀-ban való megállapítását.

IPAR, KERESKEDELEM ÉS KÖZLEKEDÉS

29. Követeljük az iparpártolási politikának a mezőgazdaság érdekeivel való összhangba hozását s elsősorban csak olyan iparágak támogatását, amelyek hazai mezőgazdaság által termelt nyersanyagokat dolgoznak fel.

30. Követeljük az elsőrendű közszükségleti cikkek vámjának mérséklését s a kereskedelmi szerződéseknek a mezőgazdaság érdekeivel összhangba hozott revízióját.

31. Követeljük a kartellek erőteljes megrendszabályozását és működésének állandó ellenőrzését.

32. Követeljük a kisipar intézményes védelmét, hathatós támogatását, közmunkáknál való előnyben részesítését, a kisipari hitel biztosítását, a kereskedelmi és iparkamarák demokratikus reformját.

33. Követeljük a szövetkezetek és úgynevezett altruista intézmények megrendszabályozását, a magas vezérigazgatói fizetések s túlzott személyi kiadások megszüntetését s általában a szövetkezeti politika helyes irányba való terelését. Kívánjuk a kisemberek termelő és értékesítő szövetkezéseinek támogatását.

34. Követeljük a részvényjog reformját s a nagybankok, ipari és kereskedelmi vállalatok kényszerítését arra, hogy a köz érdekeinek megfelelő üzletpolitikát folytassanak.

35. Követelünk egységes, a mezőgazdaság érdekeinek megfelelő vasúti tarifapolitikát s az összes vicinális vasutak államosítását. Kívánjuk a tiszai hajózás megszervezését.

KÖZOKTATÁSÜGY

36. Követeljük a vallásfelekezetek egyenlőségét s a felekezeti béke fenntartását az 1848. XX. t. c. végrehajtása alapján.

37. Követeljük közoktatásügyi politikánknak olyan új alapokra való helyezését, amely a kultúrfölényt nem a felsőbb oktatás túlméretezésében, hanem a népoktatás fejlesztésében és intenzívebbé tételében keresi. Kívánjuk a luxus-, kultúrintézmények megszüntetését. Követeljük az egész közoktatásügynek idegen befolyásoktól mentesített, nemzeti alapokra helyezését.

38. Követeljük az önkormányzati iskolák részére nyújtott segélyek és hozzájárulások revízióját s annak rendszernek megszüntetését, amely fokozatosan több és több terhet igyekszik áthárítani az iskolafenntartó testületekre. Ezzel kapcsolatban kívánjuk az elemi iskolai oktatás nagyobb állami dotációját, valamint a tankönyvuzsora letörését.

39. Követeljük a földművesnép mezőgazdasági szakoktatását s a mezőgazdasági szakiskolák korszerű, új alapokra való helyezését.

IGAZSÁGÜGY

40. Követeljük az igazságszolgáltatás egyszerűsítését és gyorsítását, kívánjuk a jogvédelem olcsóbbá tételét, az ügyvédkényszer megszüntetését, az ügyvédi

s általában a jogi munkálatok díjainak a végzett munkával való arányosítását és új törvényhozási szabályozását.

41. Követeljük az esküdtszék visszaállítását politikai és sajtóperekben.

NÉPJÓLÉT

42. Követeljük a népjóléti politikának a túltengő adminisztrációtól való mentesítését, a legszélesebb néprétegekre való kiterjesztését s megértőbb alapokra helyezését.

43. Követeljük a hadigondozottak, s gyermek menhely kötelékébe tartozó gyermekek és elaggott szegény emberek gondozásának országos rendezését, vagyontalanok és jövedelem nélküli vagy kis jövedelemmel rendelkező családok ingyenes gyógykezelését.

44. Követeljük a mezőgazdasági munkások és cselédek jogviszonyainak rendezését, jóléti intézmények alkotását lakás- és bérviszonyaik tekintetében a nagybirtokok ellenőrzését.

45. Követeljük a falu közegészségügyi intézményeinek fejlesztését és támogatását. Követeljük az orvosi és kórházi ápolási díjaknak méltányos törvényhozási szabályozását.

46. Követeljük a munkaviszonyok állandó szemmel tartását s a munkanélküliségnek elhárító eszközökkel való leküzdését. A Párt meggyőződése szerint a munkanélküliség a mezőgazdaságban helyes birtokpolitikával, az iparban a fogyasztók vásárlóerejének fokozásával küszöbölhető ki.

HONVÉDELEM

47. Követeljük honvédelmi berendezkedésünknek a lehetőségekhez mért legmagasabb fokú kifejlesztését, erősítését és legteljesebb nemzeti alapokra helyezését. Kívánjuk az általános védkötelezettséget s a szolgálati időnek egy (1) évben való megállapítását.

KÜLPOLITIKA

48. A Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt a nemzetek közötti békekesség híve, de tartós békét csak igazság alapján tart lehetőnek. Ezért minden erejével, áldozatkész hazafiságával küzd a trianoni terrorbéke megváltoztatásáért. A Párt a magyar nemzet öncélúságának és teljes függetlenségének alapján áll s olyan külpolitika folytatását tartja szükségesnek, amely új ezer évében teljesen megőrzi az ország önállóságát s nem teszi tehetetlen függvényévé más országok politikájának.

Követeljük külpolitikai berendezkedésünknek fenti célok szolgálatába való erőteljes beállítását s kívánjuk annak demokratizálását és olcsóbbá tételét. Kívánjuk az idegen uralom alatt élő magyar kisebbségek intézményes védelmét, a szétszaggatott és más államokba kivándorolt magyarság szellemi és kulturális egységének megteremtését s az egységből fakadó erőforrások egyetemes nemzeti célokra való felhasználását.

ÁTMENET

Addig is, míg az államháztartás kiadásainak csökkentésével s új termelési és közgazdasági politika kifejlesztésével gazdasági életünk általános javulása megtörténhetik, követeljük a már megszavazott költségvetés keretein belül is

a legszigorúbb takarékoszág megvalósítását s a megtakarított összegeknek a mezőgazdaság támogatására és közmunkákra való felhasználását.

*

A Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt meg van győződve arról, hogy programjának valóra váltásával jobb és boldogabb idők fognak köszönteni az ország minden dolgozó polgárára s e program megvalósításáért indított munkában és küzdelemben számít a magyar föld népének s polgárságának minden tagjára!

BOLDOG NÉPET SZABAD HAZÁBAN!
ezért küzdünk, — ezt akarjuk.

Hátul kézírással: „1930. okt. 12.-i
Békési program.
1947. III. 10-én.”

И. ВИДА

ПРОГРАММА ПАРТИИ МЕЛКИХ СЕЛЬСКИХ ХОЗЯЕВ, ПРИНЯТАЯ В 1930 г., В ГОРОДЕ БЭКЭШ

Résumé

Под влиянием экономического кризиса 1929 г. зашевелились не только бедняцкие, но и богатые слои деревни. Зажиточное крестьянство, в интересах непосредственной защиты своих интересов, приступило к восстановлению своей бывшей политической организации, Партии Мелких Сельских Хозяев, программа которой была принята 12го октября 1930 г. на учредительном собрании в городе Бэкэш.

Создание текста «программы, принятой в городе Бэкэш» по всей вероятности принадлежит Ференцу Надь и Золтану Тильди. Очевидно, что образцом послужила программа Надьатади из 1919 года, и она была дополнена рядом требований зажиточного крестьянства того времени.

Программа, принятая в городе Бэкэш является общей политической программой. Она исходит из признания существования капиталистического общественного и экономического строя и даже системы крупных земельных владений, она не думает преобразовать все общество целиком, а желает лишь проведения ряда реформ, изменяющих те некоторые функции данного общества, которые зажиточным крестьянам мешают. Начертанная в программе новая экономическая политика в Венгрии в первую очередь предусматривает развитие сельского хозяйства. Промышленность и прочие отрасли хозяйства думает приспособить к этому. Программа отвергает систему государственного вмешательства и провозглашает «полную свободу экономической деятельности». Главные экономические требования ее: гарантия рентабельности сельского хозяйства, разрешение проблемы предоставления сельскохозяйственного кредита, урегулирование и контроль деятельности банков и картелей, снижение налогов на предметы первой необходимости.

Один из важнейших недостатков программы — это обход определенной позиции в вопросе о земле, и хотя она выражает желания крестьян, все же выступает не за связанную с разделом земли земельную реформу, а за «новую, мощную национальную земельную политику». Туманно намекает на «целестремленное снижение крупного земельного владения», однако подробно не говорит о том, в каком размере считала бы необходимой конфискацию земельной площади, до какой степени земельная реформа затронула бы интересы различных слоев крестьянства, какого размера участок получили бы новые хозяева, конфискация происходила бы с вознаграждением или же без него. В программе не указан и срок осуществления ее.

Программа содержала также ряд политических требований, направленных на демократизацию тогдашнего контрреволюционного режима. Так, говорилось об обеспечении политических свобод, о принятии закона о секретном избирательном праве, о со-

кращении и упрощении государственного аппарата, о восстановлении местных автономий и о введении системы народного представительства. Ряд прогрессивных, демократических требований относится к культурной и социальной жизни страны, напр. требование развития всеобщего образования и специального сельско-хозяйственного образования.

В заключении: первая программа Партии Малых Сельских Хозяев по существу является умеренно демократической, реформистской, мелкобуржуазной программой, направленной скорее против крупного капитала, чем против крупного земельного владения.

I. VIDA

LE PROGRAMME DE BÉKÉS DU PARTI INDÉPENDANT DES PETITS PROPRIÉTAIRES EN 1930

Résumé

La crise économique éclatée en 1929 avait mis en mouvement non seulement les paysans pauvres des villages mais aussi les couches aisées des campagnes. Pour défendre ses propres intérêts matériels la paysannerie riche cherchait à réorganiser son ancien organisme politique, le Parti des Petits Propriétaires, dont le programme officiel fut admis le 12 octobre 1930, date de l'assemblée constitutive de Békés.

Quant au texte du programme dit de Békés il fut probablement rédigé par Ferenc Nagy et Zoltán Tildy. Ils prirent pour modèle le programme établi en 1919 par István Nagyatádi Szabó, programme qu'ils complétèrent par les exigences de la paysannerie riche de l'époque.

Le programme de Békés était en général un programme d'ordre politique. Il partit de l'existence du régime socio-économique capitaliste, voire il accepta la présence du système de la grande propriété; il ne voulait pas transformer la société dans son ensemble, n'y désirant réformer que certaines de ses fonctions portant atteinte aux intérêts de la bourgeoisie rurale. Le programme réclamait une politique économique neuve en ce sens qu'elle assure en Hongrie la primauté au développement de l'agriculture en y réglant le progrès des autres branches de production. Il rejeta le système de l'intervention d'Etat et prônait «la pleine liberté de l'économie nationale». Ses principales revendications économiques étaient les suivantes: garantie de la rentabilité de l'agriculture, règlement des crédits à lui accorder, réglementation des banques, contrôle de leur activité, fiscalité progressive, réduction des dépenses de l'Etat, modération des impôts frappant les articles de grande consommation.

Une des plus graves déficiences du programme consistait en ce qu'il évita les prises de position résolues quant à la réforme agraire. Bien qu'il résumât les exigences des paysans il ne sollicita point une réforme agraire basée sur la distribution des terres, mais bien «une nouvelle et énergique politique agraire». Il ne parlait que vaguement «d'une réduction fixée de la grande propriété» et omit de préciser quelle serait l'étendue de terre destinées à être expropriées; le programme évita la question de savoir quelles seraient les couches intéressées à la réforme agraire et n'évoqua point le problème de l'étendue des terres à attribuer aux ruraux; il resta également muet sur ce que la réforme agraire serait effectué moyennant ou non des indemnités. L'exécution n'en fut pas liée à aucun terme.

Le programme n'était pas cependant sans contenir nombre de revendications politiques qui visaient à la démocratisation du régime contre-révolutionnaire. Ainsi entre autres il mit à l'ordre du jour la garantie des droits de liberté politique: le suffrage secret, le rétablissement des autonomies locales, l'introduction du système représentatif. Maintes revendications partielles tendaient à démocratiser la vie culturelle et sociale, telles le perfectionnement de l'éducation nationale et l'enseignement professionnel agricole.

En résumé: médiocrement démocratique et d'esprit petit-bourgeois le premier programme du Parti Indépendant des Petits Propriétaires s'avéra être un programme politique réformiste ayant en vue plutôt le grand capital que la grande propriété.